

Belokranjsko kolo

in nekoliko drugih národnih pesmic in iger z razlago.

Spisal J. Navratil.

(Konec.)

VI. Bosánsko kolo.

K metsko (»seosko«) kolo, ki se igra v Bosni tudi očitno, pod vedrim nebom, — piše mi sin Mirko iz Bosne — igrajo tukaj, kolikor sem dozdej videl in slišal s a m, največ popevajoč same ženske, a to se zove tukaj »žensko kolo«. Táko kolo vidiš lahko zlasti na sejmi (»vašarih«). Pa ne pojó vse jednako-glasno (unisono), nego zdaj trojopev (»trophev«), zdaj četveropev (»četeropev«), in to, glasove silno raztezajoč.¹⁾

Po vaseh igrajo kolo večinoma déklice (»cure«²⁾, ki nosijo čez rdečo kapico (»fez«) žolt, rdeč ali pa zelen pajčolan, in žene, ki jim namesto rdeče kapice služita dva otirača (»peškira«), največ rdeče (z vtkanim robom) obrobljena in resasta, s katerima si ovijajo glavo. Toda ne plešejo kola, držeč se vzajemno z raztegnenimi rokami, nego ženska stoji tik ženske; toliko da vidiš, kakó se držé za roke.

Táko kolo se pomika po dva »mala koraka« na levo, a po korak na pravo; potem pa zopet po »dva mala« na levo itd., takó da se suče kolo vendar bolj na levo³⁾, popevaje:

Ajd' u kolo, seko moja,
Da igramo i pjevamo,
Dok se nismo razudale;⁴⁾
Jer kada se razudamo,

Neda vojno (mož) ić u kolo:
„Sjedi, ljubo, čuvaj dvore
I zabavljaj⁵⁾ čedo malo!“

Počasi pomikalo se je dozdej žensko kolo, hoté pokazati se mladencem (»mladićem«) ter »vabiti« jih⁶⁾; zdaj pa začne (kolo) naglo

¹⁾ „In lang gezogenen Tönen.“ Beli Kranjec bi rekel, da „djačijo“, kar že vemo iz poročila o Brašljevicah; izbrši pa na 616. str. 2. op.: »Po domače Angja.«

²⁾ Beseda: devojka, oziroma djevojka ali „divojka“ ondot ali vsaj po mnogih krajih bosánskih osédbi ni navadna. Čudno je pa, da je nekd po Srbiji „curica“ starejša od „cure“; kajti „cura“ je óna, katera ima kakih 14 do 16 lét; „curica“ pa óna, katera ima več od 16 let in je uže za udajo (možitev). (Po ustn. por.) J. N.

³⁾ „So dass die Totalbewegung (Drehung) stets nach links geht.“

⁴⁾ Razudati se = poudati se (pomožiti se).

⁵⁾ Zabavljati (v. impf.), zabaviti (v. pf.) čedo (= mótti, zamótti déte), unterhalten. — Prvo in drugo lice tudi nsl. Prim. Mikl. „Etym. Wtb.“ p. b. „byt — i“.

⁶⁾ Po Vuku (51) rabi ta glagol Srbom samo o živalih; „locken (die Thiere)“; v Bosni pa tudi o ljudéh, a samo za pomen „locken“ (ne pa tudi za „einladen“, kakor nam). J. N.

popevati in poskakovati, in ko pri tej priči priskočijo ter se uvrsté »mladiči«, zapojó deklice na ves glas:

»Fatajte se bjele ruke,¹⁾
Za šarene belenzuke.«²⁾

Za navedeno pesmico prihaja na vrsto še več drugih (»ženskih«). (Še enkrat bodi tu povedano, da moški ne pevajo v »kolu«, nego same ženske.)

Vidi se pa v Bosni še drugačno »seosko«, in to: mešovito kolo — brez petja. Čim se pridružijo »ženskemu kolu« vsaj kaki štirje moški, bode ti kolo mahom veselejše; a pri tej priči izpremeni se tudi korakanje (Schritt); noge skoraj da mirujejo, namesto njih začenja pa — rekel bi — poskakovati in tresti se život (»gorenji trup«, Oberleib).

Na sredi stoji »tamburaš« ali piskar (»svirač«), ki piska (svíra) na dvojče,³⁾ t. j. na dvojnato pisko, podobno rimski. Videl sem pa tudi že, da so uprav tako igrali kolo sami moški t. j. kmetje (»seljaci«).⁴⁾

»Takozvano gosposko, uprav meščansko (»gradsko«) kolo, ki je vselej mešovito, igra se pa zmerom ob godbi (»uz sviranje«).⁵⁾

Tu dodajem še to, da hodi po starem običaju »cura« sama v kolo, a ne, da bi jo kateri »mladič« hodil vabit; osédobi obveljuje pa že francosko-nemška šega, pa vidimo, kakó tukaj (v Gradačcu⁶⁾) »cure« iz prvih hiš . . . že čakajo, dokler ne pridejo pónje »mladiči« ter jih odvedejo uprav gospodski za pod pazduho v kolo.« —

»Tako se je godilo v Gradačcu o letošnjem pravoslavnem vuzmu (»uzkursu«), ko sem, čitajoč v »Ljublj. Zvonu« začetek »Belokranjskega kola«, gledal istodobno pri cerkvi »srbsko kolo«, slučajno zbrano zato, ker so bili prišli godci, uprav »svirači«.

Jako priljubljen (»obljubljen«) je pri tukajšnjem »gradskem kolu« tudi ta način, da ostaja kolo na jedni strani odprto, t. j. da vojarin (»kolovodja«) ne sklene kolobarja povse, takó da mu ostane levica

¹⁾ Namreč: ženske; — ²⁾ namreč: za pisane volnate rokavice, kakeršne nosijo moški v Bosni tudi po létu. Pri Vuku („rječn.“ 21 p. b. „belenzuke“ itd.) pogrešaš tega pomena.

³⁾ Takó se zove slovenski „Doppelpfeife“; srb.: dvojnice ali svirale (f. pl.) Vuk „rječn.“ 113.

⁴⁾ Moško kolo, nekoliko temu podobno, videl sem l. 1874. tudi na Moravskem, in to na Dobri vodi (Gutwasser) blizu Trebiča pod kritim nedeljskim plesiščem. Na jedni strani sukali so se molčé sami dečáki záse, objemaje se z rokami za vrat (tilnik), deklice pa na drugi strani istotako záse, toda popevaje národne pesmi. —

J. N.

⁵⁾ Unter Musikbegleitung.

⁶⁾ Gradačac, gen. — čca, tedaj i Gradačcu; po Vuku pa: Gradačac, — čca (Gradašca, sic), mesto, nekdaž tudi trdnjava („grad“) v Bosni. —

J. N.

prosta ter si jo nasloni potém rad na hrbet. Pomika se pa kolo tudi po tem načinu vendar na levo.¹⁾

Zamenito je i takozvano »Brankovo kolo«, ki zove v kolo vse Jugoslovane ter se začinja tako:

„Kolo, kolo naokolo
Zavijeno, zapleteno“ itd.

(2. kitica kliče v kolo: Srbe, Hrvate, Bosánce, Hercegovce, Sremce, Dalmatince, Dubrovčane, Bačvane »i sve duž Drave, Save i Dunava«)

(Konec):

„Ajde, braćo, ajde amo,
Da se malko poigramo!“

Malokedaj vidiš, da bi kateri »mladič« kolo igraje izpregovori kako besedico. Sosebno nisem zapazil dozdej še nikdar, da bi se bila katera »cura« razgovarjala s kom v kolu; samo »oženiti ljudi« t. j. oženjeni moški, in to samo ondaj, kedar jim »vince« ogreje srce in glavo, vriskajo isto tako »kao švabski seljaci kod landler-a«.

Dodatek. »Brankovo kolo« zove se takó zato, ker ga je v slavo prenosa Brankovih (t. j. srbskega pesnika Branka Radičevića) kostij l. 1883. po pokojnikovi pesmi iz »djačkog razstanka« tudi za glasovir prosto po napevu priredil dr. Jovan Paču.

Začenja se uprav takó:

1.

Kolo, kolo naokolo,
Vilovito, plaovito,²⁾
Napleteno, navezeno,

Okićeno, začinjeno,³⁾
Brže, braćo! amo, amo,
Da se skupa poigramo.

2.

Srbijanče, ognju živi!
Ko se »tebe« (tebi) još ne divi?
Rvačane, ne od lane,
Od uvek si ti bez mane itd. itd.

I vi drugi duž Dunava
I vi, [g]de je Drava, [Sava],
I svi drugi tamo, amo,
Da se [skupa] poigramo!

Po prejšnjih besedah, iz Bosne priobčenih, vidimo, kakó naglo se je ponárodilo to srbsko kolo, ki je izšlo uglasbeno stoprav l. 1883. v Novem Sadu, pa ima med národom že, inačič, kar smo videli malo poprej.

Posebno se igra kolo v Bosni po svedokovem dodatku: »na božić, uzkrš, Gjorgjev, Markov- in Ilijn-dan« (pri pravoslavnih,

¹⁾ Takó so plesali lani tudi gospodski Srbi iz Srbije in drugih krajev srbskih v Lipiku, toplicah slavonskih, a ne pod »vedrim nebom«, nego v dvorani — brez petja.

²⁾ Nm.: plahovito, brzo (rasch).

J. N.

³⁾ Začiniti: würrzen; (belokr.) = zabéliti; v prenesenem pomenu — prim. Vuk, „rječn.“ 201—202.

kakor v Slavoniji po starem koledarju 20. julija). Tù bódi izréčno povedano še to, da pričenjajo »gradsko kolo« pod vedrim nebom igrati vselej sami »mladiči«; a »cure« prihajajo v tako kolo same, ali pa hodijo óni pónje do hišnih vrat ter jih vodijo, (ako so namreč iz boljših hiš), potlej po gospodski do »kola«, kar že vemo.

Kakó dobro je »Brankovega kola« pesnik pogodil národno »čustvo«, kaže nam ta prizor:

V nedeljo (12. avgusta t. l.) prejdem iz Lipika, kder sem se bavil ondaj zarad zdravja, šetat na polje — s prepisom »Brankovega kola« v žepu. Ko pridem do neke hiše ob cesti, ugledam pred njo kakih pet deklic (od 7. do 12. leta) v čisti národni opravi. Na moje priljudno vprašanje, zna li katera »kolo pjevati«, odgovorile so mi, da se tega ne učé v »školi«. Prečitam jim nalašč samo 1. kitico. — Že po prečitani prvi vrstici — še bolj pa po zadnji začuli so se preveseli glasi: »Oj, kako je to lepo!« Moral sem jim večkrat prečitati; ker si pa najmlajša vender ni mogla zapametiti vsega, prinese mi naglo iz hiše svojo hrvatsko »početnico« ter me zaprosi: »Molim lepo, gospodine, napišite mi to u mojo knjižicu!« Storil sem to, drage volje. Kolika radost! — Ko sem jim odhajaje obečal, da se vrnem skoro ter jim priobčim i drugo kitico, ako se naučé tačas prve, ni bilo veselju ni kraja, ni konca.

VII. Hercegovsko kolo.

Že na 343. str. priobčil sem okrajšano pesem:

»Igra kolo v »Ercegovini« itd.«

Tukaj dodajem samo še to, da igrajo kolo v Hercegovini pevajoč: srbski »momci« i »djevojke« (tudi »mlade snahe«) skupaj, in to »na Gjurgjev dan«, na Trojice ali Duhove, na Spasov dan i na sv. Marķa pod »vedrim nebom« . . . pri cérkvi, a nato rodbine tudi pod krovom — po domačih hišah. Ob istih (svojih) svetkih igrajo kolo v Hercegovini tudi »katoliki«. O božiču in vuzmu pa ni baš navada, da bi krščani (bodisi katoliki ali pa pravoslavni) igrali kolo. V Hercegovini, a sosebno v glavnem mestu Mostaru igra se po navadi »otvoreno« (odprto) kolo, ki je podobno srpu in ga igrajo tudi srbske »kraljice« o »trjaci« (binkošti). Prim. »Letop. Matice Slovenske« 1888; 157—158.

Po verodostojnem ustnem in pismenem poročilu bódi o tej pri-
liki razglašeno i to, da so v novi dóbi (za avstrijske vlade) začeli ple-
sati t. j. koló igrati v Hercegovini i mladi takozvani Turki t. j. Jugo-

slovani turške vere; a sami moški; kajti se ženske krijejo (»kriju«).

Kakor v Bosni, takó so se tudi v Hercegovini »kola« navzeli od Slovanov i . . Cigani. Ker pa nimajo za »kolo« posebnih pesmij, zato pripevajo ciganske deklice kakeršne koli pripravne pesmi.¹⁾ V Hercegovini igrajo pa Cigani kolo samo na »Gjurgjev dan« — moški in ženske (mladi in stari n. pr. do kakih 40 let dóbe svoje) vsi skupaj.

Bodi tega dosti! — Kakó igrajo hrvatska ali srbska gospóda ,omikano národno kolo' v sobi, sobani ali dvorani brez petja, — tega nisem bil nakanil, niti nečem popisavati na drobno. Dopovedati sem hotel čč. čitateljem in čitateljкам, kakó se igra in popeva »belokranjsko kolo« o raznih svetkih pod »milim nebom« in primerjati Metliški náčin drugim načinom jugoslovanskim — gledé igranja (plesanja) in petja, pa tudi dognati, odkod se je sóseb Metliško kolo presadilo na belokranjski svet. — Primerjalni náčin ni bil menda brez uspeha in zabave ónim, kateri se zanimajo za take stvari. Bodi povedano zdaj izrécno še to, da primerjaje Metliški náčin drugim načinom jugoslovanskim, nisem mogel dózdej²⁾ med njimi zaslediti nje dnega povse takega, kakeršen je Metliški, — ni gledé plesanja niti gledé petja. Nijedno kolo, kolikor sem jih videl ali ,čital', ne začénja se z istimi besedami kot Metliško, ki je znamenito i po tém, da se popevajo v njem še same . . posvetne pesmi.

Dozdaj nisem mogel zvédeti ni tega, da bi se pomikalo kje ,kolo', kakor na Metliškem »pungрту«, na kakšen hribec ali strmec najprej v ravni vrsti navzgor, a potém sukalo se »povitično« navzdol, ne gledé pri tém na kako posebno (stanovito) korakanje, kakor se gleda pri vseh drugih Jugoslovanih, kateri igrajo kolo na ravnini.

Nepotujčeni národ hrvatski ali srbski igra na svatbah še samo svoje národno kolo; meščani popustili so pa »kolo« nekod že na veke; nekod ga igrajo vendar še poleg tujih plesov (brez petja). Zagrebčani igrajo kolo samo domá ali pa na očitnih plesih v dvoranah; kmetje okoli Zagreba — kajkavci — pa ne igrajo nikdar »kola«.

Predno završimo ta spis, bodi priobčena še ta zanimljiva posebnost, ki se ovršava v nekih krajih jugoslovanskih še dandanes. Ko se bliža ženih (»mladoženja«) z nevesto in svati vred domači hiši, skoči iz hiše ali ,dvora' njegova mati pred hišo, in bodisi ,s tém

¹⁾ „Dem Rhythmus des Tanzes sich anschmiegende Lieder.“

²⁾ Tako (uprav »dózdej'«) kot j e d n o besedo izgovarja Metličan.

starja,¹⁾ vodi ona sama pevajoče »devajočko kolo«, — kakor sedanja že priletna, a za ta stari národní običaj vsa živa vojarinka Metliška .. na »pungрту«. ²⁾ Prim. i Vuk. »Kovčez« na str. 78. (4. razst.).

Dodatek.

VIII. Črnomáljsko kolo.

O znani slavnosti, ki se je v Črnomlju ovršavala letos 18. in 19. avgusta meseca, igralo se je »drugi« dan tudi národno kolo, potem ko je bilo jenjalo že pred desêtimi leti. Vodilo se je ondi poprej na vuzámski in binkoštni ponedeljek, — zadnjič pred Harinkovo hišo in na trgu (»placu«), tedaj »na ravni«; — 19. avgusta t. l. »popoldan« kólale so pa, in to same déklice od 16. do 22. leta dóbe svoje na tako zvanem »gričku« nad Črnomljem na Metliško stran. Bilo jih je 25 lepo jednako oblečenih, na glavi in na prsih s cveticami okrašenih, — vse iz mesta, samo dve iz predmestja Loke. Vodila je Elizabeta Stariha. Péle so dve pesmi: prvo v kolu, a drugo (po završenem kolu) o znani šaljivi, samo malo izpremenjeni igri: »most« (Prim. str. 340—341 in 495—496). Obé pesmi z napevom vred zapisal si je g. L. Kuba (Čeh) za svoje znamenito delo: »Slovanstvo ve svých zpěvech« ter prepustil besede tudi vč. g. Šašlju, a ta je prvi priobčil meni obé pesmi (A, B); kesneje mi pa poslal brat Anton inačico tej in óni (α, β) takó, kakor mu je obé zapisala 17letna Josipina Schweigerjeva, ki se je bila udeležila tudi »kola« in »igre«.

A.

O Jeleno, vsa gora zelena,
Nutri raste trava »ditelina«.
Žela jo je spremlada »devojka«
Zlatim srpom, belimi rukami,
Nesla jo je svojga bratca konjcem.
„Pijte, jejte mojga bratca konjci,
Jutri bote daleč putovali
Čez »te« gore, gore visoke
Čez »te« vode, vode gliboke.“

B.

Al' je trden ta vaš most?
Spreroža roža brunka ⁴⁾ je naša.

α.

Aj zelena je vsa gora . . . (2krat)
Aj notri raste trava »ditelina« . —
Aj žela je je spremlada »devojka« —
Aj zlatim srpam, z bejlimi rokami, —
Aj nesla je je spred bratcovim kojncem³⁾: —
„Aj píte, jejte mojga bratca konjci, —
Aj jutri bote deleč potovali, —
Aj čez »tej« gore, gore so visoke, —
Aj čez »tej« vode, vode so široke.“ —

β.

Al' je kaj trden ta vaš must? (2krat)
Spreroža roža brunka je naša ⁵⁾

¹⁾ Belokr. nm.: »še tako stara«.

²⁾ Še nekoliko obečanih jezikovnih podatkov belokranjskih kanim priobčiti p o s e b e. Pis.

³⁾ Namesto: . . . pred bratcove kojnce

⁴⁾ Kakor je Metličanom osédobi nerazumna beséda »prungar«, takó i Črnomáljcem čudna »brunka«; sodim pa, da je s časom ta (po nerazumnosti) nastala iz óne.

⁵⁾ Ta pripevek: »Spreroža roža itd.« . . . ponavlja se za vsako naslednjo vrstico pesmi β, samo za dvema ne (gl. str. 749).

Aj, je trden, trden kakor kost.	Aj, je trden, trden kakor kust.	(2krat)
Iz česa ste ga zidali?	Iz česa ste ga zidali?	—
Iz 'le-te' repe 'šnitane'.	Iz 'lej-te' repe 'šnitane'.	—
Komu ste jo ukradli?	Komu ste jo ukrali?	—
Našemu gospod' županu,	Naš'mu gospod' županu.	—
— — — — —	Mi vas hoč'mo zatožiti.	—
On je naš dober oče.	On je naš dober oče,	
— — — — —	Ker nam nič ne sporoče. ¹⁾	
— — — — —	Al' č'te nas pustit' trikrat skus?	—
— — — — —	Al' pejte, pejte trikrat skus,	—
— — — — —	'Zdignite gor' visok' roké!	—

Po čakavskih oblikah: »ditelina« (A) in »divojka« (z), dalje po hrvatskih ostankih: nutri, rukami, putovati i. dr. slutim, da se je prva pesem, kakor Metliško kolo, nekdanj presadila tudi . . s hrvatske strani. Da je pa pesem A starejša, svedoči — poleg starega zvalnika (Jeleno') in orodnika brez prédloga »z« (dvakrat) — tudi pravilnejša národna mera: v prvih sedmih vrsticah pravi pravcati deseterci, t. j. deseterozložni ali »peterostopni« trohaji, dočim je v bolj poslovenjeni inačici (z) prva vrsta zdaj za dva zloga prekratka; a vsi drugi granesi izpremenili so se iz trohaje v jambe (zbog novega dodatka »aj« pred vsako vrstico). — Na moje pismeno vprašanje, kakó se je uprav pelo óni dan, odpisalo mi se je: »Pesem se póje, kakor je napisana« (pod. z in β).

Po tém takem je óni, kdor je pél gospodu Kubi, pozabivši izpustil v drugi pesmi (B) pet vrstic, ki nam jih je nadomestila inačica (β).

Zovejo se pa »plesalke in pevke«, katere so prebudile kolo Črnomáljsko od smrti, takó: Staríha Elizabeta (vojarinka), Staríha Ana, Schweiger Josipina, Schweiger Franciška, druga istega imena, Schweiger Marija, (Starašinič Ana in Starašinič Marija iz predmestja Loke), Zajec Marija, Kramarič Marija, Malerič Ana, Kukar Franciška, Župančič Antonija, Kramarič Josipina, Stonič Marija, Strugar Ivana, Klemenec Antonija, Klemenec Josipina, Papež Marija, Vardjan Ana, Vrščaj Ana, Štérk Kat., Čelešnik Marija, Vardjan Marija, K. A. (?). — Slava jim!

Popravki. Po mojih sedanjih mislih popevale so pevke v pesmi na 414. str. namesto zadnje vrstice nekdanj dve . . . takó:

„Volim sama i do noći

Nego sa tvojom pomoći“

Zato čitaj ondi v 21. vr. namesto: »petih« zdaj: štirih. Na 495. str. v 22. vr. nm.: »stari« čit. stvari; — 617. (3. pesm., 1. vr.) nm.: »mjesčina« čit. mjesčina; — 619., 2. (2. pred) nm.: »poniela« čit. pomela; — 676., 25. i. d. nm.: »pesemce« čit. pesmice; — 27. vr. nm.: »djerdane« čit. djerdane; — 678., 13. nm.: »kratko« čit. krotko; 679. 10. nm.: »in« čit. uprav; a nm. »nehajo« čit. nahaja; — 24. nm.: »Kuni« č. Kun'; 680. 16. in 18. nm.: »časih« č. »včasih; — 3. vr. od zdol. nm.: »meni« č. mene; — 681. 13. nm.: »potem takem« č. po tém takem.

Kakih pet pogreškov v naznačeni meri zasledili sô večaki menda že sami

¹⁾ Menda nm.: sporeče (za »odreče«).

